

МОРЕНЕЦЬ І. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто продуктивність утворення деад'єктивних та деномінальних дієслів з огляду на семантичні критерії. Досліджено їхній ступінь семантичної когерентності та їх обмеження відносно твірної основи.

Ключові слова: продуктивність, аломорфія, усичення, деад'єктивне дієслово, деномінальне дієслово, когнітивно-ономасіологічна основа.

В статье рассмотрена продуктивность образования деадъективных и деноминальных глаголов с учетом семантических критериев. Исследована их степень семантической когерентности и ограничения относительно образующей основы.

Ключевые слова: продуктивность, образующая основа, алломорфия, усечение, деадъективный глагол, деноминальный глагол, когнитивно-ономасіологіческая основа.

The article deals with the productivity of building deadjectival and denominal verbs on the ground of their semantic criteria. The level of their semantic coherence as well as the restriction of their root-stem have been investigated.

Key words: productivity, allomorphy, shortening, deadjectival verb, denominal verb, cognitive-onomaseological stem.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в ньому описується продуктивність суфіксального віддієслівного словотворення в сучасній іспанській мові.

Мета роботи полягає у виявленні, описі та дослідженні продуктивності суфіксального словотворення в сучасній іспанській мові в концептуальному когнітивно-ономасіологічному аспекті.

Об'єктом дослідження є суфіксальне словотворення дієслів у сучасній іспанській мові.

Предметом виступає морфологічна продуктивність словотворення іспанських дієслів.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній уперше в українській іспаністиці виявлено на когнітивно-ономасіологічній основі словотворчу природу та встановлено продуктивність суфіксального словотворення дієслів у сучасній іспанській мові.

Морфологічна продуктивність – одна з ключових проблем, яку нині має роз'язати морфологія. У нашій роботі не намагатимемося розв'язати цю досить складну проблему, що потребує широкого

обговорення та дискусій у наукових філологічних колах, а тільки коротко викладемо результати нашого наукового пошуку та на їх основі подамо погляди на цю проблему представників різних наукових шкіл із нашими відповідними висновками.

Зазначена вище проблема була предметом дослідження різних учених, які запропонували різні точки зору на це питання залежно від критерію чи критеріїв, які вони взяли за основу у вивченні продуктивності цього морфологічного процесу. Саме М. Аронофф є найвідомішим автором із проблем продуктивності в сучасних працях із морфології. Однак не всі автори усвідомлюють продуктивність тільки на основі регулярності та закономірності, на яких утворюються похідні слова. М. Галле [1] розуміє її як чисельну кількість похідних, утворених правилом словотворення. Р. Жакендофф [2] змішує обидва критерії – регулярності й кількості. Тільки теорія Г. Буїка [3] найбільш приближена до теорії М. Ароноффа. Її автор вважає, що продуктивність виступає маркованою регулярністю, з якої утворюються едукти та обмеження, які накладає на них правила утворення слів (далі ПУС). Інший метод, як нам видається, вивчає продуктивність не так, як це робимо ми: він полягає у вивченні частот конструкцій та ступенів їх прозорості [4]. З них усіх ми можемо виділити як найвірогідніше вживання двох типів для критеріїв установлення продуктивності ПУС, які частково чи повністю спільні для всіх відомих нам теорій. Кількісний критерій, що відноситься до чисельності твірних основ, які може брати за вихідні ПУС, і до кількості похідних дієслів, які воно (правило) може утворити, та якісний критерій, що стосується регулярності, з якими утворюються похідні едукти.

Так, М. Аронофф [5:35–45] встановлює три основні критерії, враховуючи таке: семантична когерентність, взаємопов'язаність, формальні контексти та морфонологічні процеси й відношення між лексикою та едуктами ПУС. Реально підґрунтям цих трьох критеріїв є те, що ПУС буде тим менш продуктивним, чим більшими будуть наявні ідіосинкразії (своєрідності) семантичного чи формального характеру.

Варто завжди мати на увазі, що продуктивність ПУС ніколи не повинна розглядатися як проблема дихотомії, на яку єдиними

можливими відповідями були б “так” або ж “ні”, тобто правило це продуктивне чи непродуктивне в системі словотворення. Продуктивність того чи іншого суфікса завжди є питанням ступеня, градації кількості показника, поступовості, які не можуть бути встановлені у суфіксі як такому, а тільки завжди щодо інших суфіксів – його суперників. Ми не можемо сприймати та усвідомлювати продуктивність як привативне (заперечне) протиставлення, тому є воно таким чи ні, а як відносно градуальну опозицію, в якій суфікс є сам по собі більш чи менш продуктивним не “сам по собі”, а до іншого суфікса, як про це пише С. Скалізе: “Отже, неможливо класифікувати ПУС як продуктивні чи непродуктивні, їх варто класифікувати в термінах відносної продуктивності щодо до інших правил” [6:179].

Якщо ми хочемо дослідити продуктивність якогось суфікса, слід брати до уваги і суворо притримуватися кількісних і якісних критеріїв, що стосуються твірної основи та едукта. Отже, необхіднітько дотримуватися двох критеріїв – критеріїв семантичних та критеріїв формальних.

Серед семантичних критеріїв варто з’ясувати два основних питання: 1) стосовно регулярності утвореного значення ПУС; 2) щодо семантичних рис твірної основи.

Ступінь регулярності утворених значень визначає ступінь, який М. Аронофф називає “семантичною когерентністю” правил. Семантична когерентність і продуктивність ПУС перебувають в прямо пропорційній залежності: чим більшу семантичну когерентність має ПУС, тим воно є продуктивнішим: “Передусім, продуктивність іде рука об руку з семантичною когерентністю” [5:45].

М. Аронофф розуміє семантичну когерентність так: “Ми кажемо, що ПУС є когерентним, коли слова, утворені цим правилом, щільно прилягають до значення, визначеного їм семантичною функцією правила. З іншого боку, ПУС є настільки когерентним, що може передбачити значення кожного слова, утвореного цим правилом” [5:38]. Згідно з автором, семантична когеренція залежить від ступеня передбачуваності значення едуктів, утворених ПУС. Ступінь передбачуваності визначається зазвичай двома критеріями: кількістю значень, що одне ПУС може дати своїм

едуктам, та систематичністю, з якою воно (правило) утворює ці значення.

Це значить, що якщо одне ПУС утворює едукти з двома різними значеннями, а інше – з трьома, то перше ПУС є, теоретично, більш семантично когерентним, оскільки його значення більш передбачуване. З іншого боку, якщо обидва правила утворюють едукти з двома різними значеннями, перше з яких є випадковим, а друге – систематичним, що залежить від певного критерію (наприклад, від семантичних рис твірної основи), безсумнівно, що в цьому разі друге ПУС більш когерентне, ніж перше, оскільки його значення передбачуване, тому що вони утворені систематично, тоді як у другому ПУС не існує жодного критерію, за яким ми могли б сказати, що едукт, утворений на певній твірній основі, набере того чи іншого значення. Так само, якщо обидва правила можуть утворити едукти з тим самим значенням, але одне з них ідіосинкретично і безсистемно додає цьому значенню інших значень [5:38–39], у цьому випадку є безсумнівним те, що більш когерентним ПУС є те, що не викликає появу цих позасистемних значень.

Усередині семантичних критеріїв повинні вивчатися обмеження, які має кожне правило при утворенні едуктів від твірних основ залежно від їх семантичних властивостей. Ідеться про те, щоб дізнатися, чи може ПУС утворювати слова на будь-якій твірній основі, чи воно вибирає одні та відкидає інші залежно від їх семантичних особливостей (наприклад, обчислювані іменники, телурні дієслова, прикметники лексичного поля “вік”).

Крім цього якісного критерію, необхідно звертати пильну увагу на критерій кількісного характеру, що належить до продуктивності стосовно типів твірних основ, тобто до кількості можливих твірних основ, які певний із цих типів привносить у правило. Обидва ці критерії, кількісний і якісний, є взаємовідносними.

Кількісний і якісний критерії, що відносяться до певної твірної основи, створюють таку ситуацію, що коли, наприклад, одне ПУС ($\Pi - 1$) може взяти за твірні основи два типи іменників (це можуть бути, для прикладу, іменники на позначення істот чи іменники-предмети) ($S - 1$) та ($S - 2$), а інше ПУС ($\Pi - 2$) може утворювати тільки дієслова на типі іменників ($S - 3$), у принципі, ($\Pi - 1$) є більш продуктивним, ніж ($\Pi - 2$).

Коли (S – 3) дає або може дати більшу кількість іменників, як можливих твірних основ (П – 2), ніж кількість тих, що постачають (S – 1) і (S – 2) до (П – 1), тобто коли (S – 3) відкритим більше чи менше обмеженим рядом іменників, а (S – 1) та (S – 2) закриті ряди, тоді (П – 2) продуктивніші, ніж (П – 1). Може статися і так, що (П – 1) утворює дієслова від (S – 1) та (S – 2), а (П – 2) утворює їх на основі (S – 2); тоді (П – 1) є завжди продуктивнішим, ніж (П – 2) незалежно від кількості іменників, що включають або можуть вміщати (S – 1) і (S – 2).

Формальні критерії, що впливають на продуктивність ПУС, передбачають як морфонологічні процеси, що утворює саме ПУС, так і ті формальні риси (морфологічні й фонологічні) твірної основи, що впливають на процес деривації.

На продуктивність ПУС може впливати також морфофонологічний або фонологічний контекст, яким володіють їхні твірні основи. У багатьох випадках, той факт, чи є твірна основа простою чи похідною і серед утворених основ деривована за допомогою того чи іншого суфікса, впливає на можливості ПУС взяти їх за твірну основу чи ні. Те саме відбувається з фонологічним контекстом. Дієслова, які починаються з а-, не префіксуються -а-. Всі ці формальні обмеження, що відносяться до типу твірної основи, відбиваються на ступені продуктивності ПУС.

Крім семантичних і формальних правил, варто враховувати і блокування, розроблене М. Ароноффим: “Однак існує більш прямий зв’язок між лексичним реєстром та продуктивністю. Ключем до цього зв’язку є явище, яке я називаю *блокуванням*. *Блокування* – це неможливість уживання однієї форми, спричинена простим існуванням іншої форми” [5:43] і *правило блокування*, для визначення якого ми скористаємося поясненням С. Скалізе: “Це нелінійна, тобто парадигматична послідовність

$$\begin{aligned} &]x + \text{SUF1}]_Y \\ & \quad + \text{SUF2}]_Y \\ & \quad + \text{SUF3}]_Y, \end{aligned}$$

де $]x + * \text{SUF2}]$ і $]x + \text{SUF}_N]_Y$ заблокуватні завжди, коли Suf1 є продуктивним для класу слів $]x$ ” [239, с. 183].

Лексикон може впливати на продуктивність певного ПУС. Його вплив полягає в тому, що тема, яка може бути створена ПУС, не є

такою внаслідок попереднього конкретного існування іншої теми з тим самим значенням. Г. Буїж [7] не приймає блокування, оскільки він вважає, що тільки ті теми, які непридатні до словотвору, повинні залишатися поза морфологією і блокованими темами, хоча вони і не існують, але цілком можливі. Ми вважаємо, що проблема блокування заслуговує уваги, але розглядати її потрібно не як формальний принцип морфології, а тільки як тенденцію в системі деривації, так як це робить С. Скалізе: “Те, що різні аналізи, видається, вказують на те, що блокування та правило блокування не можна вважати формальними принципами, що вимагають застосування ПУС, а, швидше, вираженням досить загальних тенденцій або якогось зразка чи моделі, що діють в лексиконі, метою яких, як нам видається, є економія мовних засобів” [6:186].

Отже, форма, створення якої заблоковане, є все-таки можливою темою і як така, вона може бути створена, оскільки блокування – загальна тенденція економії лексичних засобів, а не загальний принцип морфології. Незважаючи на це, блокування впливає на продуктивність словотвору, тому що ПУС утворює певний тип едуктів, однак їх утворення заблоковано існуванням інших едуктів, утворених за допомогою іншого ПУС. Продуктивність першого правила знизиться завдяки цьому явищу, тому що здебільшого мовець тяжітиме до утворення похідних слів за допомогою другого, а не першого ПУС, хоча і при цьому заблоковані едукти не втрачають свої властивості брати участь у можливих словотворчих процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Halle M. Prolegomena to a Theory of Word Formation / M. Halle // *Linguistic Inquiry*. – 1973. – 4. – P. 3–16.
2. Jackendoff R. Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon / R. Jackendoff // *Language*. – 1975. – 51. – P. 639–671.
3. Booij G. Dutch morphology : study of word formation in generative grammar / Geert Booij. – Lisse : Peter de Ridder Press, 1977. – 181 p.
4. Booij G. Yearbook of Morphology / eds. : Geert Booij, Jaap van Marle. – N.Y., Boston, Dordrecht, L., M. : Kluwer Academic Publishers, 2002. – 324 p.
5. Aronoff M. Word formation in generative grammar : [Linguistic Inquiry Monographs] / Mark Aronoff. – Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 1976. – 134 p.
6. Scalise S. Generative morphology / Sergio Scalise. – Dordrecht : Foris, 1984. – 237 p.
7. Corbin D. La forme et le sens: discussion / Danielle Corbin // *Quaderni di semantica*. – 1984. – 5/2. – P. 288–302.